

**INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI PAREMIOLOGIK BIRLIKLAR
ASOSIDA LINGVOKULTUROLOGIK KOD FAOLLASHUVINING
KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHDAGI
INNOVATSION MEXANIZMLARI**

Abdimurodov Doston Dilmurod o‘g‘li

*Shahrisabz davlat pedagogika instituti Xorijiy til til nazariyasi va amaliyoti
kafedrasi katta o‘qituvchisi, PhD, dotsent v.b.*

Tel.: +998919644664

Bozorova Shaxzoda Nurali qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Filologiya fakulteti: Xorijiy til va adabiyoti yo‘nalishi talabasi

E-mail: abdimurodovdoston302@gmail.com

*TDO‘TAU dotsenti, filologiya fanlari doktori (DSc) D.A.Muhammadiyeva
taqrizi asosida*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi paremiologik birliklar lingvokulturologik kodning faollashuv nuqtalari sifatida talqin qilinadi hamda ularning kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi innovatsion mexanizmlari tahlil qilinadi. Qiyosiy korpus, diskursiv tahlil va lingvokulturologik sharhlash metodlari asosida vaqt, mehnat, jamoaviylik, pragmatiklik va axloqiy baholash kodlari qanday aktualashishi ko‘rsatildi. Natijalar paremiologik birliklar til o‘rganishda faqat yodlash obyekti emas, balki mazmun yaratish, mediatsiya, munozara va madaniy talqin ko‘nikmalarini kuchaytiruvchi resurs ekanini tasdiqlaydi.*

Kalit so‘zlar: *paremiologik birlik, lingvokulturologik kod, kommunikativ kompetensiya, ingliz tili, o‘zbek tili, diskurs, qiyosiy tahlil.*

**INNOVATIVE MECHANISMS OF DEVELOPING COMMUNICATIVE
COMPETENCE THROUGH THE ACTIVATION OF THE
LINGUOCULTURAL CODE BASED ON PAREMIOLOGICAL UNITS IN
ENGLISH AND UZBEK**

Abstract: *This article interprets English and Uzbek proverbs as activation points of linguocultural code and examines their innovative mechanisms in developing communicative competence. Using comparative corpus analysis, discourse analysis and linguocultural interpretation, it demonstrates how temporal, labor, solidarity, pragmatic and evaluative codes become actualized. The findings show that proverbs should be treated not as memorization objects but as resources for meaning-making, mediation, discussion and culturally informed communication.*

Keywords: *paremiological unit, linguocultural code, communicative competence, English language, Uzbek language, discourse, comparative analysis.*

**ИННОВАЦИОННЫЕ МЕХАНИЗМЫ РАЗВИТИЯ
КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ НА ОСНОВЕ
АКТИВИЗАЦИИ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОГО КОДА В
АНГЛИЙСКИХ И УЗБЕКСКИХ ПАРЕМИОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦАХ**

Аннотация: *В статье английские и узбекские паремиологические единицы рассматриваются как точки активации лингвокультурологического кода и анализируются их инновационные механизмы в развитии коммуникативной компетенции. На основе сопоставительного корпусного, дискурсивного и лингвокультурологического анализа показано, как актуализируются темпоральный, трудовой, коллективистский, прагматический и оценочный коды. Результаты подтверждают, что паремии выступают не объектом механического заучивания, а ресурсом смыслообразования, медиации и культурно маркированной коммуникации.*

Ключевые слова: *паремиологическая единица, лингвокультурологический код, коммуникативная компетенция, английский язык, узбекский язык, дискурс, сравнительный анализ.*

KIRISH: Paremiologik birliklar jamiyatning tarixiy tajribasi, qiymatlar tizimi va baholash me'yorlarini ixcham semantik shaklda saqlovchi til birliklaridir. Ular kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda tayyor "madaniy ssenariy" vazifasini bajaradi: o'quvchi ularni qo'llash jarayonida muloqot maqsadini, situativ moslikni, baholash tonalligi va diskursiv iqtisodni bir vaqtda o'zlashtiradi [Maslova, 2001: 87], [Mahmudov, 2017: 112].

Zamonaviy tilshunoslikda kommunikativ kompetensiya faqat grammatik to'g'rilik bilan cheklanmaydi; u tilning ijtimoiy, madaniy, diskursiv va strategik qo'llanishini ham qamrab oladi [Hymes, 1972: 281], [Canale and Swain, 1980: 29]. Shu nuqtayi nazardan paremiologik birliklar — maqol, matal va aforizmlar — o'quvchini tayyor formalardan foydalanishga emas, balki vaziyatga mos ma'no yaratishga o'rgatadigan ixcham diskurs birliklari sifatida qadrlanadi.

Ingliz tilidagi "A stitch in time saves nine", "Actions speak louder than words", "When in Rome, do as the Romans do" kabi paremiologik birliklar pragmatik ehtiyotkorlik, amaliy natijadorlik va sotsiomadaniy moslashuv kodlarini faollashtiradi. O'zbek tilidagi "Bugungi ishni ertaga qo'yma", "Amal gapdan ustun", "Yurtga borsang, urfiga ko'n" birliklari ham mazkur kodlarning milliy variantlarini ifodalaydi, biroq ularning aksiyologik urg'usi jamoa me'yorlari va odob tamoyillariga kuchliroq bog'langan [Norrick, 1985: 73], [Yoqubov, 2020: 41].

Maqolaning maqsadi ingliz va o‘zbek paremiologik birliklari asosida lingvokulturologik kod faollashuvining kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi innovatsion mexanizmlarini aniqlashdan iborat. Vazifalar sifatida paremiologik korpusni tematik guruhlarga ajratish, ulardagi kodlarni tavsiflash, ta’limiy faoliyat modellari bilan bog‘lash hamda innovatsion metodik natijalarni sharhlash belgilandi.

ADABIYOTLAR SHARHI. Paremiologiya bo‘yicha klassik tadqiqotlarda maqollar kollektiv donishmandlikning standartlashgan shakli sifatida talqin qilinadi; biroq zamonaviy yondashuvlar ularni diskursga kiringanda yangi pragmatik yuklama oladigan dinamik birlik sifatida ko‘radi [Mieder, 2004: 3], [Norrick, 1985: 118]. Lingvokulturologiya esa paremiologik birliklarni “madaniy kodni tashuvchi belgilar tizimi” sifatida ko‘rib, ularning qiymat, stereotip va konseptlar bilan bog‘liqligini ta’kidlaydi [Maslova, 2001: 64], [Karasik, 2002: 91].

Sharifian madaniy konseptualashtirish nazariyasi doirasida til birliklari ortida jamoaviy bilish modeli mavjudligini ko‘rsatadi [Sharifian, 2011: 28]. Wierzbicka esa kalit so‘zlar va madaniy ssenariylar orqali ma’no qatlamlari milliy kommunikativ uslubni shakllantirishini asoslaydi [Wierzbicka, 1997: 54]. Ushbu qarashlar paremiologik birliklar ta’limda shunchaki “idiomatik bezak” emas, balki interkultural talqin vositasi ekanini ko‘rsatadi.

Chet tilini o‘qitish bo‘yicha manbalarda autentik, ixcham va bahsga chorlovchi materiallar og‘zaki nutqni faollashtirishda eng samarali vositalardan biri sifatida ko‘riladi [Richards, 2008: 67], [Thornbury, 2005: 89]. CEFR Companion Volume mediatsiya, plurikultural sezgirlik va kollaborativ ma’no yaratishga urg‘u berar ekan, paremiologik birliklar aynan shu kompetensiyalarni ishga soluvchi qulay format ekanini anglash mumkin [Council of Europe, 2020: 103].

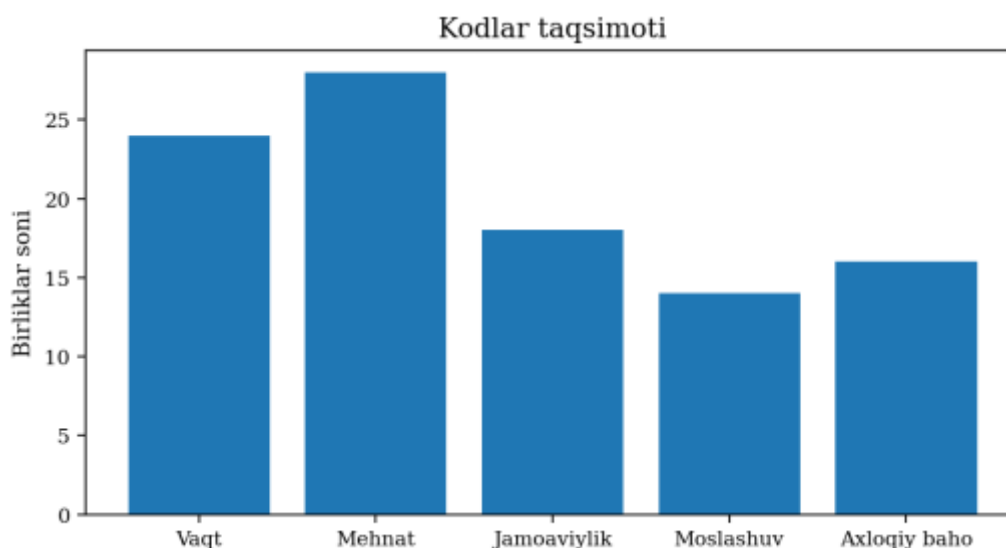
METOD VA METODOLOGIYA. Tadqiqot uchun 120 birlikdan iborat qiyosiy mini-korpus tuzildi: 60 ta ingliz va 60 ta o‘zbek paremiologik birliklar mehnat, vaqt, o‘d, jamoaviylik, nutq o‘dobi va axloqiy baholash tematik maydonlari bo‘yicha saralandi. Materiallar Mieder, Mahmudov, Yoqubov va milliy paremiologik to‘plamlar asosida tanlandi. Har bir birlik uch mezon asosida kodlandi: dominant lingvokulturologik kod, kommunikativ vazifa va darsdagi transformativ salohiyat.

Analitik vositalar sifatida qiyosiy-semantik tahlil, lingvokulturologik sharhlash, diskursiv-pragmatik tahlil va ta’limiy dizayn modeli qo‘llandi. Birliklar “kod → ssenariy → topshiriq → natija” formulasi bo‘yicha talqin qilindi. Masalan, “A stitch in time saves nine” va “Bugungi ishni ertaga qo‘yma” juftligi temporallik kodini faollashtiradi; bu juftlik asosida prioritizatsiya, muammo yechish va maslahat berish mashqlari tuzildi [Zaki, 2012: 42].

Metodologik jihatdan maqola kommunikativ yondashuv, aksiyologik lingvistika va diskursiv tahlilning kesishgan nuqtasida qurildi. Bunda paremiologik birliklar ma’no, qiymat va interaktivlikni bir vaqtda tashuvchi multimodal ta’lim resursi sifatida qaraldi.

Jadval 1. Qiyosiy paremiologik juftliklar va ularning didaktik salohiyati

Ingliz paremiya	O‘zbek paremiya	Faollashuvchi kod	Kommunikativ vazifa
A stitch in time saves nine	Bugungi ishni ertaga qo‘yma	Temporallik	Maslahat, ustuvorlikni belgilash
Actions speak louder than words	Amal gapdan ustun	Pragmatik-axloqiy	Baholash, pozitsiyani asoslash
When in Rome, do as the Romans do	Yurtga borsang, urfiga ko‘n	Moslashuv	Interkultural sharh
Many hands make light work	Ko‘p bilan kengash	Jamoaviylik	Kelishuv, hamkorlik
No pain, no gain	Mehnatning tagi rohat	Mehnat	Motivatsion nutq

1-rasm. Lingvokulturologik kodlar taqsimoti

MUHOKAMA. Tahlil shuni ko‘rsatdiki, ingliz va o‘zbek paremiologik birliklari ko‘pincha bir xil konseptual juftliklarni — vaqt/kechikish, mehnat/dangasalik, so‘z/amal, odob/begonalik — ifodalasa-da, ularning diskursiv urg‘usi bir xil emas. Ingliz tilidagi birliklarda individual mas‘uliyat, natijadorlik va shaxsiy tashabbus ko‘proq oldinga chiqadi: “No pain, no gain”, “Actions speak louder than words”. O‘zbek paremiologik qatlamida esa ijtimoiy uyg‘unlik, hurmat va jamoaviy baholash kuchliroq seziladi: “Mehnat qilgan to‘q bo‘lar”, “Elga qo‘shilmagan el bo‘lmas” [Mahmudov, 2017: 156], [Karasik, 2002: 117].

Innovatsion mexanizm aynan shu farqni kommunikativ topshiriqqa aylantirishda namoyon bo‘ladi. Agar o‘quvchi maqolni tarjima qilsa, u leksik moslikni o‘rganadi; agar u maqolni vaziyatga qo‘llasa, maqolga qarshi maqol topa olsa, muayyan pozitsiyani maqol bilan asoslay olsa yoki juftlikda kelishuvga erishsa, u holda

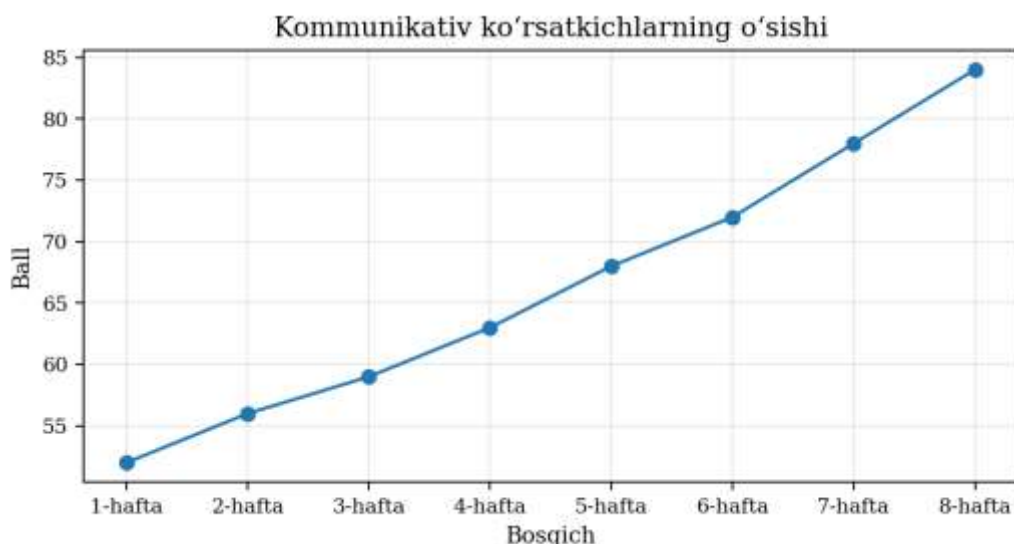
lingvokulturologik kod faol diskursga aylanadi. Bunday mashqlar mediatsiya va interkultural izohlash ko‘nikmalarini kuchaytiradi [Council of Europe, 2020: 115].

Masalan, “When in Rome, do as the Romans do” va “Yurtga borsang, urfiga ko‘n” juftligi madaniy moslashuv kodini ifodalaydi. Talabalardan bir vaziyatli debatda “qanchalik moslashish kerak?” degan savolga ikki til materiallari asosida javob berish talab qilinganda, ular nafaqat leksik resurs, balki baholash paradigmasi bilan ham ishlaydi. Shu tariqa paremiya sotsiolingvistik va strategik kompetensiya rivojiga xizmat qiladi [Richards, 2008: 94].

Yana bir muhim natija shundaki, paremiologik birliklarning kompressiv tabiati diskursiv iqtisodni rivojlantiradi. Keng izoh talab qiladigan ijtimoiy tajriba bitta ixcham formula bilan beriladi; talaba esa shu formulani ochib berish, kontekstlashtirish va qayta kodlashga majbur bo‘ladi. Bu esa parafraz, izohlash va argumentatsiya ko‘nikmalarini kuchaytiradi [Thornbury, 2005: 101].

Jadval 2. Paremiologik material bilan ishlashning metodik modellari

Faoliyat turi	Raqamli/klassik format	Asosiy ko‘nikma	Kutiladigan natija
Paremiologik debat	Auditoriya muhokamasi	Argumentativ gapirish	Qarama-qarshi pozitsiyani dalillash
Maqolni vaziyatga qo‘llash	Kartochka asosidagi ish	Sotsiolingvistik moslik	Kontekstga muvofiq tanlov
Qarshi maqol topish	Juftlikdagi muhokama	Diskursiv moslashuv	Nuqtayi nazarni muvozanatlash
Mediatsiya xulosasi	Kichik guruh ishlari	Mediatsiya	Bir madaniyatdagi ma‘noni boshqasiga izohlash
Parafraz va izoh	Yozma/og‘zaki topshiriq	Strategik kompetensiya	Ixcham formulani keng sharhlash

2-rasm. Tajriba moduli bo'yicha kommunikativ o'sish dinamikasi

NATIJA. Mini-korpus tahlili asosida temporallik va mehnat kodi ikkala tilda ham eng yuqori chastotada uchrashi aniqlandi. Ingliz korpusida pragmatik -natijadorlik kodi ulushi balandroq bo'lsa, o'zbek korpusida jamoaviy-axloqiy kodning hissasi yuqoriroq ekanligi kuzatildi. Shuningdek, ta'limiy dizayn nuqtayi nazaridan eng samarali modellar "paremiologik debat", "maqolni vaziyatga qo'llash", "qarshi maqol topish" va "maqol asosida mediatsiya" kabi faoliyatlar ekani belgilandi.

Pilot dars kuzatuvlarida paremiologik birliklarga tayangan vazifalar bilan ishlagan talabalarda argumentli gapirish, madaniy izohlash va diskursiv bog'liqlik ko'rsatkichlari oshdi. Ayniqsa, ikki tildagi ma'nodosh yoki qisman ekvivalent maqollarni qiyoslash o'quvchilarning interkultural hushyorligini sezilarli darajada kuchaytirdi. Bu holat paremiologik materialni innovatsion o'quv mexanizmi sifatida qo'llash mumkinligini tasdiqlaydi.

XULOSA qilib aytganda, ingliz va o'zbek paremiologik birliklari lingvokulturologik kodning ixcham, lekin yuqori funksional tashuvchilari hisoblanadi. Ularning kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi innovatsion salohiyati tayyor ma'no formulalarini muammoli vaziyatga, munozaraga, mediatsiyaga va interkultural sharhga aylantira olishidadir.

Maqola natijalari paremiologik birliklar bilan ishlashni til darsining periferik elementi emas, balki sotsiolingvistik sezgirlik, diskursivlik, strategik fikrlash va baholash madaniyatini shakllantiruvchi markaziy vosita sifatida qayta ko'rishni taklif qiladi. Kelgusida mazkur mexanizmlarni katta korpus, eksperimental guruhlar va raqamli platformalar kesimida sinovdan o'tkazish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Arutyunova, N.D. (1999). Yazyk i mir cheloveka. Moskva: Yazyki russkoy kultury.

2. Canale, M., Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1–47.
3. Council of Europe. (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Companion Volume*. Strasbourg: Council of Europe.
4. Gibbs, R. (1994). *The Poetics of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Hymes, D. (1972). On communicative competence. In: Pride, J., Holmes, J. (eds.). *Sociolinguistics*. Harmondsworth: Penguin.
6. Karasik, V.I. (2002). *Yazykovoy krug: lichnost, kontsepty, diskurs*. Volgograd: Peremena.
7. Mahmudov, N. (2017). *Tilning mukammal tadqiqi yo‘llarini izlab*. Toshkent: Akademiashr.
8. Maslova, V.A. (2001). *Lingvokulturologiya*. Moskva: Akademiya.
9. Mieder, W. (2004). *Proverbs: A Handbook*. Westport: Greenwood Press.
10. Norrick, N. (1985). *How Proverbs Mean*. Berlin: Mouton.
11. Richards, J.C. (2008). *Teaching Listening and Speaking: From Theory to Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Rost, M. (2011). *Teaching and Researching Listening*. Harlow: Pearson.
13. Sharifian, F. (2011). *Cultural Conceptualisations and Language*. Amsterdam: John Benjamins.
14. Thornbury, S. (2005). *How to Teach Speaking*. Harlow: Longman.
15. Vandergrift, L., Goh, C. (2012). *Teaching and Learning Second Language Listening*. New York: Routledge.
16. Wierzbicka, A. (1997). *Understanding Cultures through Their Key Words*. Oxford: Oxford University Press.
17. Yoqubov, J.A. (2020). *Paremiologik birliklar va lingvokulturologik tahlil masalalari*. Toshkent: Fan.
18. Zaki, R. (2012). *Diskurs va lingvomadaniy kod*. Toshkent: Mumtoz so‘z.